

EESTI EITUSSÕNADE ei, ep JA es TAUSTA

Läänemeresoome keelte eitusverbivormi ei päritolu on püütud seletada mitmeti. Tavalisim on ei seletamine eitusverbi preesensi ainsuse 3. pöörde erandliku kiirkõnelise kuulvormina: *epi > *eji > eesti, soome, karjala, isuri eivep-sa I (< *ei); häälikuseadusliku arengu tulemuseks oleksid seevastu lõpukaolised eesti ep, vadja eB, liivi hB. (*epi on saadud eitusverbi preesensi partitsiibivormist *epä häälikuseadusliku arengu -ä > -i tulemusena, vt. näit. Laanest 1975 : 71.) (Vt. eriti Bergsland 1960 : 330; Savijärvi 1977: 11-12; Laanest 1975 : 158; Alvre 1980 : 25.) K. Bergsland on rekonstrueerinud lapi keele ainsuse 3. pöörde eitusverbivormi ii, ij lähtekujuks *eje, pidades viimase võimalikuks jäljeks läänemeresoome keeltes eitusverbivormi ei (*eje > *eji > ei) (Bergsland 1960 : 327-330). Seega oleks siin tegemist vana verbisufiksiga (verbaalnoomenisufiksiga) *-jV. Kolmanda oletuse kohaselt on läänemeresoome ei vana i-tunnuselise preteeriti (imperfekti) jäljeks. (vt. Ikola 1960 : 22; Hakulinen 1968 : 209). Erinevalt eelmistest pole nähtavasti leidnud mingit märkimisväärset kõlapinda D. Bubrichi oletus, et ei on teistest eitusverbivormidest häälikuliselt paremini säilinud eitusverbi tuletamata tävekuju (Бубрих 1955 : 70).

Läänemeresoome ei algupära selgitamispuüded toovad paratamatult tähelepanuorbiiti ersa eituspartikli aj, näit. Melsetjevo aj mol'an 'ma ei lähe' (Шеморова 1972 : 173,175). On arvatud, et see aj on kõigest ersa üldkasutatava eituspartikli a kombinatoorne variant, mis on tekkinud epenteetilise sidekonsonandi lisamise teel eituspartiklile a vokaaliga algavate sõnade ees, näit. a КОРТАТАНОК 'me ei kõnele', aga aj АНДОВТТАН 'ma ei sunni toitma sind' (vt. Pall 1957 : 221-222; Шеморова 1972 : 174-175). Kuid Melsetjevo murraku näites seisab aj konsonandiga algava sõna ees, mis kõneleb kas j-hääliku mitteepenteetilisest päritolust või siis sellest, et

epenteetilise j-häälikuga vorm aj on selles murrakus prevokaalsest positsioonist äldistunud ka prekonsonantsesse positsiooni. Igatahes jääb mingi minimaalne võimalus arvestada ka mordva keeltes vana j-lise eitusverbivormiga (eitusverbitävest a-, mida nendes keeltes kasutatakse kõrvuti eitusverbitävega e-); see -j võib sellisel juhul olla siinva verbisufiksi (verbaalnoomenisufiksi) [⌘]-jV jäljeks.

Edasi on väga intrigeeriv eesti ja kamassi ei koosvaatus B. Collinderil: "In estN and Literary Estonian, 3sg prs. ind. ei has been substituted for 1,2sg and 1,2,3pl, so that the indicative is uninflected. In Kamassian, ei functions as preterite." (Collinder 1960 : 247). Mida võib öelda selle kamassi ei (täpsemini ej) kohta? Kamassi keele eitava kõne moodustati varem eitusverbi e- pöördevormide ja põhiverbi muutumatu negatsioonivormi abil (jätame siinkohal vaatlusest kõrvale imperatiivis kasutatava eitusverbitäve i). Regulaarseks erandiks sellest moodustamisviisist oli juba mõeldud sajandi keskpaiku indikatiivi preteerit, kus kasutati muutumatut eituspartiklit ej kombinatsioonis põhiverbi preteeriti pöördevormidega. Käesoleva sajandi alguses võis täheldada partikli ej tugevaid äldistumistendentse ja viimase kamassi keele kõneleja kõnepruugis on praktiliselt ainuke eitava kõne moodustamisviis ej kombineerimine põhiverbi pöördevormidega. Mõnedel juhtudel näib kamassi ej andvat põhjust enda tõlgendamiseks j-tunnuselise gerundi- või partitsiivivormina. Teiselt poolt teeb ej esialgne kasutamine just preteeriti negatsioonipartiklina mõeldavaks tema rekonstrueerimise kujul [⌘]epi ([⌘]-pi on kamassi keele üldine preteerititunnus) ja arengukäigu erandliku kiirkõnelise kulu vormina [⌘]epi > [⌘]epi > [⌘]ei > ej. (Vt. kamassi keele eitava kõne kohta lähemalt Kännap 1966.)

Eesti ja kamassi keelt lahutavad tuhande-aastad ja tuhande kilomeetrid muudavad nende keelte ei-sõnadega seostuva sarnasuste kimbu olemasolu muidugi lausa kuriositeediks. Kuid vale oleks see kõik ka hoopis tähelepanuta jätta: nii läänemeresoome keeltes kui ka kamassi keeles oli eitava kõne moodustusviis veel hiljaaegu praktiliselt identne, eitusverbitävi [⌘]e- on ühine (vt. eriti Janhunen 1981 : 269), kõne all on vanad urali verbisufiks [⌘]-pV ja [⌘]-jV (kamassi preteeritunnuse [⌘]-pi korral võib muide oletada liitset lähtekuju: [⌘]-pV + [⌘]-jV, vt. Kännap 1978 : 128-131, 141), üks

eitusverbivorm on partiklistunud ja üldistunud jne.

H. Paunonen kirjutab läänemeresoome ei kohta: "Mahdotomalta ei tunnu sekään ajatus, että olisi lähdeittä vanhasta kahtalaisuudesta ³epä ~ ³ejä (vrt. Mikko Korhosen oletusta, jonka mukaan vielä suomalais-volgalaissessa kielimuodossa on hyvin saattanut olla rinnan tyypit kala elävä ja kala eläjä ..." (Paunonen 1978 : 72). Tähelepanu tuleks aga niisuguse oletuse korral pöörata sellele asjaolule, et ³epä ja oletatava ³ejä saatus ei ole läänemeresoome keeltes olnud sel juhul kangeltki ühesugune: samal viisil võidi neid kasutada kõll 3. pöörde vormides, kust nad ka teistesse pöoretesse ja laiemalegi üldistuda võisid, kuid oletataval vormil ³ejä pole midagi vastu panna vormi ³epä sellele ulatuslikule kasutusele, mis ei lähtu 3. pöörde vormist, näit. eesti ebajalg, sm epäusko, epäillä (vt. näit. SKES I : 40b). See erinevus võib muidugi ka millelegagi seletuda, olla kasvõi paljas juhus. Kuid fakt jääb faktiks: oletataval ³ejä-l sel list kasutust pole ja see räägib pigem ³ejä oletamise vastu kui poolt. Arvestada tuleb sellegagi, et ³epä on kasutusel kõigis läänemeresoome keeltes, oletatav ³ejä on vadja ja liivi keeles aga tundmatu. ³epä-l on täielik etümoloogiline vaste (s.t. nii täve kui ka sufiksi osas) lapi keeles; verbaalnoomenisufiksi ³-pV abil moodustatud eitusverbivorme tuntakse ka mordva ja permi keeltes; nii lapi keeles kui ka mordva ja permi keeltes esineb ka vastavate vormide niisugust kasutamist, mis ei lähtu 3. pöörde vormidest (vt. näit. SKES I : 22b; Pall 1957 : 218-219, 222; Rédei 1970 : 48). Oletataval ³ejä-l see kõik puudub (ainsaks mõeldavaks erandiks võiks olla kõnesolnud ersa aj). On siis ilmne, et läänemeresoome eitusverbivormi ei rekonstrueerimine verbaalnoomeni ³ejä kujul on kõll mõeldav, kuid väga vähe tõenäoline. Samuti on väga vähe tõenäoline ei seletamine i-preteeriti vormiks - niisugust seletust ei toeta mingid tegelikud keelefaktid, tegemist on paljalt teoreetilise võimalusega. Parem pole lugu D. Bubrichi oletusega, et ei on eitusverbi vana tävekuju.

Tõiseks läänemeresoome eitusverbiga seostuvaks probleemiks on uurali algkeele oletatava preteerititunnuse ³-gV jälgede leidumine läänemeresoome, lapi ja mordva keelte korral ainult eitusverbi vormistikus, mordva keeltes siiski liisaks veel ka jaatava kõne preteeriti ainsuse ja mitmuse 3.

pöördes (vt. eriti Itkonen 1962 : 113). Oletatakse, et mari keeles kasutatakse seda preteerititunnust $^*-\text{šV}$ e -täveliste verbide ja eitusverbi preteeriti moodustamiseks, seega siis tunduvalt laiemalt kui läänepoolsemates sugulaskeeltes; seda tunnust kasutaksid ka obiugri keeled, seevastu permi keeltest ja ungari keelest oleks ta kadunud. (Vt. ОЧОВН 1974 : 304-307.) Näeme, et soome-ugri keelte andmed lubavad luua algse preteerititunnuse $^*-\text{šV}$ oletamiseks üksnes õige hõreda põhja (nagu muide ka samojeedi keelte andmed, vt. ka КИННАП 1976 : 174-178). Iseküsimus on muidugi see, et vaadeldavate sufiksiste lähte materiaalne ühtsus on eriti tõenäoline - selleks on uurali algkeele verbisufiks (verbaalnoomenisufiks) $^*-\text{šV}$. Viimase verbaalnominaalsuse ilminguks võiks lugeda ka tema kasutamist mordva preteeriti pöördeparadigmas ainult 3. pöörde korral (vrd. verbaalnominaalse sufiksi $^*-\text{pi}$ kasutamine lääneresoome preesensi pöördeparadigmas algselt samuti ainult 3. pöörde korral). Millega aga seletada lääneresoome-lapi-mordva eitusverbi erandlikku konserveerivat toimet just preteerititunnuse $^*-\text{šV}$ suhtes?

Võrdluseks on huvitav tähele panna eksistentsiaalverbi 'olema' konserveerivat toimet, mis avaldub eelkõige just sama sufiksi $^*-\text{šV}$ suhtes samojeedi keeltes. Nii on selle sufiksi ainukeseks lihtsinemisjuhuku kamassi keeles eksistentsiaalverbivorm ize (< $^*V\text{šV}$; kamassi üldkasutatav infinitiivisufiks on liitset päritolu: $^*-\text{šV}$ + $^*-\text{tV}$). Kamassi ize ja tema täielikud etümoloogilised vasted teistes samojeedi keeltes on sageli liitunud verbi- ja noomenivormide lõppu (ja nendega ühtegi sulanud), modifitseerides nende vormide grammatilisi tähendusi; sellisel viisil on moodustatud tavaliselt neenetsi ja eenetsi keele preteeriti kogu pöördeparadigma. (Eksistentsiaalverbivormi $^*V\text{šV}$ kasutamise kohta samojeedi keeltes vt. lähemalt КИННАП 1976 : 173-178.) Lõpuks osutatagu võimalusele, et selkupi keele muutumatu eituspartikkel ašša, assa, asa, aha jne. oleks saanud eitusverbi verbaalnoomenivormist $^*e\text{šV}$ (vt. ka Janhunen 1977:26). Vist küll juba samojeedi andmetega kuriositeetsete ühtelangemiste valdkonnast võib siia juurde mainida eitussõnavormi es liitumist eelneva põhisõna külge, sellega ühtesulamist ja muutumist preteerititunnuseks Кihnus, näit. mia ei tuõss < *mina too es (vt. Savijärvi 1981 : 115). Ülalesitatud andmetest verbisufiksi $^*-\text{šV}$ kasutamise kohta eitavate ja eksis-

tentsiaalsete koopulate koosseisus eri uurali keeltes võiks teatavaid üldistavaid järeldusi teha. Eriti kui veel silmas pidada P. Hajdú oletust, et "die nenz. (und auch die übrigen sam.) Kopulaformen mit positiven und neg. Vorzeichen etym. miteinander zusammenhängen, d.h. beide als Fortsetzer einer gemeinsamen Wurzel erklärt werden können" (Hajdú 1970 : 100), mida ei saa küll veel sugugi tõestatuks pidada, kuigi seda on mitmete teistegi keelkondade korral oletatud.

K i r j a n d u s

- A l v r e, P. 1980, Vana kirjakeele lõunaestilisi käsisõnu. - *Fenno-ugristica* 6, 20-26.
- B e r g s l a n d, K. 1960, Lapin kieltöverbin taivutuksesta. - *Virittäjä*, 327-330.
- C o l l i n d e r, E. 1960, *Comparative Grammar of the Uralic Languages*, Stockholm.
- H a j d ú, P. 1970, Zur Syntax der negativen Verbalformen im Samojedischen. - Symposium über Syntax der uralischen Sprachen. 15.-18. Juli 1969 in Reinhausen bei Göttingen, Göttingen (Abhandlungen der Akademie der Wissenschaften in Göttingen. Philologisch-historische Klasse. Dritte Folge. Nr. 76), 90-106.
- H a k u l i n e n, L. 1968, Suomen kielen rakenne ja kehitys, Helsingissä.
- I k o l a, O. 1960, HANS FROMM - MATTI SADENIEMI, *Finnisches Elementarbuch*. I. Grammatik. 215 Seiten + 5 Tabellen. II. Übungsbuch. 123 S. Heidelberg 1956. - *FUF XXXIII Anz.*, 21-23.
- I t k o n e n, E. 1962, Beobachtungen über die Entwicklung des tscheremissischen Konjugationssystems. - *Commentationes fenno-ugricae in honorem Paavo Ravila*, Helsinki (MSFOu 125), 85-126.
- J a n h u n e n, J. 1977, Samojedischer Wortschatz. *Gemeinsamojedische Etymologien*, Helsinki (Castrenianumin toimitteita 17).
- 1981, Uralilaisen kantakielen sanastosta. - *JSFOu* 77, 219-274.
- K ä n n a p, A. 1966, Kamassi keele eitav kõne. - *ESA* 12, 169-183.

- K ä n n a p, A. 1978, System und Ursprung der kamassischen Flexionssuffixe II. Verbalflexion und Verbalnomina, Helsinki (MSFOu 164).
- L a a n e s t, A. 1975, Sissejuhatus läänemeresoome keeltesse, Tallinn.
- P a l l, V. 1957, Negatsioonist mordva keeles. - ESA 3, 217-223.
- P a u n o n e n, H. 1978, Tutkimuskohteena suomen kielen kieltoverbi. - Virittäjä, 71-79.
- R é d e i, K. 1970, Kiellon ilmaisemisen alkuperästä unkarissa. - Virittäjä, 47-51.
- S a v i j ä r v i, I. 1977, Itämerensuomalaisten kielten kieltoverbi I. Suomi, Helsinki (SKST 333).
- 1981, Sanajärjestystyyppi pääverbi-kieltoverbi viron kielessä. - Virittäjä, 109-117.
- Suomen kielen etymologinen sanakirja I, Helsinki 1955.
- Б у б р и х Д. В. 1955, Историческая морфология финского языка, Москва-Ленинград.
- К ю н н а п А. 1976, К проблеме происхождения показателей наклонений и времен в уральских языках. - СФУ XII, 169-181.
- Основы финно-угорского языкознания (вопросы происхождения и развития финно-угорских языков) 1974, Москва.
- Щ е м е р о в а В. С. 1972, К вопросу об ä-овой основе глагольного отрицания в мордовских языках. - СФУ VIII, 173-180.

А. К ю н н а п
(Тарту)

К ПРОИСХОЖДЕНИЮ ЭСТОНСКИХ ОТРИЦАТЕЛЬНЫХ СЛОВ

ei, ep И es

Р е з ю м е

В статье высказывается ряд соображений автора относительно предположений о происхождении эстонских отрицательных слов ei, ep, es и приводится сопоставительный материал из других уральских языков.